METİNSEL-AŞKINLIK BAKIMINDAN ASHÂB-I KEHF'İN TÜRK DİLİ VE EDEBİYATINA YANSIMALARI*

Reflections of The Ashâb-ı Kehf in Terms of Transtextuality on Turkish Language and Literature

Doç. Dr. Mevlüt ERDEM**
Doç. Dr. Ahmet DEMİR***

ÖZ

Ashâb-ı Kehf anlatısı, hem Doğu hem de Batı kültürü için önemli metinlerarası kaynaklardandır. Türk kültüründe İslamiyet'in tesiriyle özellikle dini eserlerde yer alan *Ashâb-ı Kehf* sadece dini hayat içinde kalmamış günümüze kadar Türk kültür hayatında önemli bir rol oynamıştır. Geçmişte içerdiği çoklu mesaj ve meydana getirdiği imgelerle Türk dili ve edebiyatının ilgi çekici anlatılarından biri olmuştur. Hikâyenin etkisi günümüz edebi dünyasında da artarak ve değişerek devam etmektedir. Türk dilinin erken dönem eserlerinde farklı varyasyonlarla yer alan *Ashâb-ı Kehf* anlatısı, Türk edebiyatının farklı alan ve dönemlerinde (Divan edebiyatı, Halk edebiyatı, Yeni Türk edebiyatı) yeni anlam boyutları kazanmıştır. *Ashâb-ı Kehf*'in pek çok yazınsal ürüne kaynaklık etmesi, sözlü ve yazılı pek çok yazınsal üründe yeniden dönüştürülerek üretilmesi, yapı, içerik, dil ve anlatım bakımından pek çok yazınsal ürünün bu anlatıdan izler taşıması, Ashâb-ı Kehf anlatısını içselleştirmesi, anlatıya göndermelerde bulunması; doğal olarak hikâyenin disiplinlerarası bir kavram olan ve bir metnin başka metinlerle açık veya kapalı ilişkiler kurması anlamına gelen 'metinlerarasılık' yöntemiyle yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada, metinlerarasılığın önemli kuramcılarından biri olan Gérard Genette'nin 'metinsel-aşkınlık' kavramı üzerinden Türk dili ve edebiyatında *Ashab-ı Kehf* anlatısı ile bu anlatıdan türeyen diğer metinlerin birbiriyle olan alışveriş biçimleri, seçilen yazınsal örnekler üzerinde değerlendirilecektir. Böylece *Ashâb-ı Kehf* anlatısının 'gönderge, anıştırma, yenidenyazma, dönüştürme' gibi metinlerarası unsurlar üzerinden dönemlere göre içeriksel, biçimsel, kurgusal güncellenme şekilleri ortaya konularak; 'metinsel-aşkınlık' yoluyla tarihsel süreçte sözlü ve yazılı metinler üzerinden şekillenen 'kültürel devamlılık' olgusunun daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler
Ashâb-ı Kehf, Türk dili ve edebiyatı, Gérard Genette, metinlerarasılık, metinsel-aşkınlık.

ABSTRACT

The story of *Companions of the Cave* (Seven Sleepers) is an important intertextual source for both eastern and western culture. With the influence of Islam in Turkish culture, especially in religious works, *Companions of the Cave* did not only live in religious domain but has played a significant role in Turkish cultural life until now. It has always been one of the most indispensable narratives of Turkish language and literature with the multiple messages it contains and the symbols it creates. In today's Turkish literary world, the effect of the story continues by increasing and changing. The story of *Companions of the Cave*, which has different variations in the early works of the Turkish language, has gained new meanings in various branches of Turkish literature (Ottoman Court literature, Turkish Folk literature and Modern Turkish literature). As the narrative of *Companions of the Cave* acts as a source for many literary products; it is transformed and reproduced within many oral and written literary works, many literary products carry the traces of that story in terms of structure, content, language and narration and the story is internalized and many items of it are referenced in different literary works. For these reasons, it is naturally essential for that story to be reconsidered with an understanding of "intertextuality"- an interdisciplinary concept concerning about texts establishing explicit or implicit relations with other texts. In this study, considering Gérard Genette's 'transtextual-

* Geliş tarihi: 7 Nisan 2017 – Kabul tarihi: 26 Şubat 2019
Erdem, Mevlüt; Demir, Ahmet. "Metinsel-Aşkınlık Bakımından Ashâb-ı Kehf'in Türk Dili ve Edebiyatına Yansımaları" Millî Folklor 121 (2019 Bahar): 16-29

** Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. Ankara/Türkiye, mevluterdem@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6641-8061

*** Başkent Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Ankara/Türkiye, ademir@baskent.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7857-5598

ity' concept, one of the most important theoreticians of intertextuality, the narrative of *Companions of the Cave* in Turkish language and literature and interrelation of other texts derived from this narrative will be evaluated on selected literary samples. Thus, through intertextual elements (such as referentiality, adumbration, rewriting, transformation) of the narrative of *Companions of the Cave,* the cultural continuity phenomenon which is shaped through oral and written texts within the historical process through 'transtextuality' will be better understood by introducing updated contextual, formal, fictional patterns.

Key Words

Ashâb-ı Kehf, Turkish Language and Literature, Gérard Genette, intertextuality, transtextuality.

1. Ashâb-ı Kehf Anlatısı ve Kaynakları

Ashâb-ı Kehf anlatısı hem Doğu hem de Batı kültürü için önemli metinlerarası kaynaklardandır. *Ashâb-ı Kehf*, Kuran-ı Kerim'de yer alması dolayısıyla, İslam kültüründe çok daha önemli bir yer edinmiş; sözlü ve yazılı pek çok metne kaynaklık etmiştir. İslam coğrafyasındaki pek çok *Ashâb-ı Kehf* anlatısının Kuran-ı Kerim kaynaklı bir anlatımı esas almakla birlikte -özellikle metinlerde geçen kişi ve yer adları düşünüldüğünde- Doğu ve Batı edebiyatlarından birçok sözlü ve yazılı metni de çeşitli yönleriyle içselleştirdiğini söylemek mümkündür. Sert (2009)'da dikkat çekildiği üzere Ashâb-ı Kehf, yalnız İslam kültürünün değil, Hristiyan kültür dairesinin de önemli metinsel kaynaklarındandır ve dünyanın pek çok medeniyetinde izleri görülür. İslam kültüründe, Kur'an-ı Kerim'de geçen *Ashâb-ı Kehf* anlatısıyla, hadislerde, tefsir geleneğinin farklı ekollerinden metinlerde ve rivayetlerde de karşılaşılır (Sert 2009: 55-108).

Ashâb-ı Kehf anlatısının özünü teşkil eden ve ölümden sonra dirilişin bir misali olan uzun süre mağarada uyuyup yeniden uyanma olayı, İslam'ın dışındaki diğer bazı dinlerde ve çeşitli efsanelerde de yer alır. Örneğin, Hindistan'da bir tek kişinin uzun süre uykuda kalması olayına rastlanır (*Bhagavat Gita*, *Ramayana*). Hint kutsal kitaplarından *Mahabharata*'da yedi kişinin, peşlerinde bir de köpek olduğu halde riyazet için krallığa ve dünyaya yüz çevirdikleri nakledilir. Yahudilik'te ise Talmud'da Honi ha-Me'aggel adlı şahsın yetmiş yıl, Abimelek'in de altmış altı yıl uyuduktan sonra uyandıkları hikâye edilir. Ashâb-ı Kehf ile ilgili anlatı, ana hatlarıyla *Efes'in Yedi Uyurları* adıyla Hristiyanlık'ta da mevcut olup İmparator II. Theodosius'un saltanatının otuz sekizinci yılında Efes şehrine yakın bir mağarada hiç bozulmamış bazı cesetlerin bulunması olayına dayanır (Ersöz 1991: 465).[1] Çalışmada, Türk dili ve edebiyatı sahasından metinlerin *Ashâb-ı Kehf* anlatısı ile kurduğu metin-ötesi ilişkiler konu edildiğinden ve metinlerde anlatının Kuran-ı Kerim'deki şekli esas alındığından burada Kuran-ı Kerim'de geçen *Ashâb-ı Kehf* anlatısını hatırlatmak gerekir.

Kuran-ı Kerim'in on sekizinci suresi, 'Kehf Suresi'dir. Surenin dokuzuncu ile yirmi altıncı ayetleri arasında doğrudan *Ashâb-ı Kehf* anlatısına yer verilir. Dokuzuncu ayette 'mağara arkadaşları' olarak nitelendirilen Ashâb-ı Kehf'ten onuncu ayette "Bir zamanlar inançlı birkaç genç, büyükçe bir mağaraya sığınmış ve şöyle dua etmişlerdi: 'Ey Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver, içinde bulunduğumuz (şu sıkıntılı) durumdan kurtaracak bir

çıkış yolu göster" şeklinde bahsedilir. "Biz onları mağarada, yıllarca süren derin bir uykuya daldırdık. Sonra onları uykudan uyandırdık" ayetleriyle, sığındıkları mağarada yıllar süren bir uykuya daldıkları anlatılan Ashâb-ı Kehf'in Allah'a iman edişleri ve Allah'a inanma noktasında gösterdikleri güçlü duruş dikkate sunulur. Allah'ın, kararlılıklarının bir mükâfatı olarak onları puta tapanların şerrinden uzakta, yanlarındaki köpekleriyle birlikte mağarada korumaya alması, yıllarca süren uykuya daldırması, sonra uyandırması; Ashâb-ı Kehf'in uyandıktan sonra mağarada, uykuda ne kadar süre kaldıklarını kendi aralarında tartışmaları, içlerinden birini ceplerindeki parayla yiyecek ve giyecek almak için şehre göndermeye karar vermeleri ve şehre gönderilen gencin dikkatli davranması yönünde arkadaşları tarafından uyarılması şeklindeki olaylar sıralanır. Daha sonra ise Allah'ın öldükten sonra dirilmeye dair vaadinin gerçek olduğunu ve kıyametin kopacağından hiç şüphe olunmayacağını insanların bilmesini sağlamak için (delillendirme amacıyla) halkın onlardan haberdar edildiği (şehre gönderilen genç aracılığıyla) anlatılır. Kehf Suresi'nin, yirmi ikinci ile yirmi altıncı ayetleri arasında, insanların Ashâb-ı Kehf'in kaç kişi oldukları ve ne kadar süre uyudukları ile ilgili tartışmalarına da değinilir ve bu bilginin ancak Allah'a ait olduğu ifade edilir.[2]

Kuran-ı Kerim'de; karşılaştığı sıkıntılara sabretmek suretiyle Allah'a inançlarında kararlı olan kimselerin hidayet yolunda yürüyeceğine, her daim Allah'ın rahmetini, yardımını, esirgeyiciliğini göreceğine, Allah'a sığınanların her zaman için kurtuluşa ereceğine dair delil niteliğinde anlatılan *Ashâb-ı Kehf* anlatısı, Türk kültür tarihinin ve dolayısıyla Türk dili ve edebiyatının da önemli kaynaklarından olmuştur. İslamiyet'in tesiriyle yalnızca dinî eserlerde değil, lâ-dinî eserlerde de yazınsal boyutta kendisine yaşama alanı bulmuştur.

2. Metinsel-Aşkınlık Kavramı ve Kategorileri

Metinlerarasılığın önemli kuramcılarından Gérard Genette, *Palimpsestes*'in ilk sayfalarında "bir metin, başka metinlerle açık veya kapalı ilişkiler üzerinden kurulur" tanımından hareketle her türlü metinlerarası ilişkiyi 'metinsel-aşkınlık'/'metin-ötesi ilişki' (transtextuality) kavramıyla karşılar (Genette 1997: 1). Bu kavram, bir metnin metinsel-aşkın bir alanda diğer metinlerle kurduğu tüm olası ilişkilerin toplamıdır (Mirenayat ve Soofastaei 2015: 533). Genette, *Palimpsestes*'te 'metinsel-aşkınlık'ı, belli bir metni aşan ve onu yazının bütününe açan her türlü soyut ulam olarak tanımlar. Metinlerarasılık ise bu soyut metinsel-aşkınlık içerisinde anılan ilişki türlerinden birisidir (Aktulum 2000: 82). Bu ilişki türü ile birlikte, Genette'ye göre metinsel-aşkınlıkta beş kategori vardır: Metinlerarasılık (intertextuality) / iç metinlilik, Yanmetinsellik (paratextuality) / ek metinlilik, Yorumsal üst-metinsellik (métatextuality) / dış metinlilik, Üstmetinsellik (architextuality) / tip metinlilik, Ana-metinsellik (hypertextuality) / art metinlilik (Aktulum 2000: 81-90, Filizok 2016: 1-2, Genette 1992: 83-84, Genette 1997: 1-10, Macksey 1997: XVIII-XIX, Mirenayat ve Soofastaei 2015: 534-536).

2.1. Metinlerarasılık (Intertextuality)

Genette'ye göre 'metinlerarasılık', en açık ve yazınsal formda en geleneksel biçimiyle 'alıntı' eylemini kapsar

(alıntı işaretleriyle, özel veya özel olmayan göndermelerle) (Genette 1997: 1-3). Metinlerarasılık, bir metnin içinde başka bir metnin bulunmasıdır (Filizok 2016: 1). Yani bir metnin diğer metin(ler)deki somut varlığıdır. Bir metindeki diğer metinlerin akislerinin zengin mozaiği, alıntı biçimleri, göndergeler, imalar, anıştırmalar, paralelliklerdir. (Aktulum 2000: 83-84, Mirenayat ve Soofastaei 2015: 534).

2.2. Yan-metinsellik (Paratextuality)

Genette'ye göre 'yan-metinsellik'; bir metindeki başlıklar, alt başlıklar, konu başlıkları, önsöz, sonsöz, notlar, epigraflar, çizimler/görseller, teşekkürler, der-kenârlar, dipnotlar, yayıncı açıklamaları, ilanlar/bildirimler, sunuş yazısı, kitap kapakları, sanatçının kendi el yazıları gibi pek çok göstergedir. Bunlar, metinle birlikte düşünülmesi gereken ögelerdir (Aktulum 2000: 85-86, Filizok 2016: 1, Genette 1997: 3, Macksey 1997: XVIII, Mirenayat ve Soofastaei 2015: 534).

2.3. Yorumsal Üst-metinsellik (Métatextuality)

Genette'ye göre 'yorumsal üst-metinsellik', bir metin hakkında yazılan tenkitler, açıklamalar, tahliller ve yorumların hepsidir (Genette 1997: 4-5, Macksey 1997: XIX, Aktulum 2000: 88-90, Filizok 2016: 1; Mirenayat ve Soofastaei 2015: 535).

2.4. Üst-metinsellik (Architextuality)

Genette'ye göre 'üst-metinsellik', metinsel-aşkınlık kategorileri içerisindeki en soyut ve en örtük tiptir. Şiir, deneme, makale, romans, roman gibi kavramların çerçevelemesi bağlamında türseldir ve bir metin roman, öykü, şiir gibi başlıklarla belirtildiğinde ortaya çıkar. Metnin sınıfsal/türsel doğasıyla ilgilidir. Metinlerin üst/tip-metinsel doğaları, o metinler hakkındaki tematik ve figüratif/biçimsel beklentileri de kapsar (Genette 1997: 4, Macksey 1997: XIX, Aktulum 2000: 86-88, Filizok 2016: 2, Mirenayat ve Soofastaei 2015: 536).

2.5. Ana-metinsellik (Hypertextuality)

Genette'ye göre, 'ana-metinsellik', yeni bir metni eski bir metne bağlayan ilişkiler toplamıdır. İki metin arasında bir kaynaklık ilişkisi bulunur. Bir B alt-metnini bir A ana-metnine bağlayan biçimsel veya üsluba ait bir doku aşılaması, doku taşınması şeklindeki bir ilişkidir ve tarzla ilgilidir. Örneğin; tercüme eserler, parodiler, nazireler, taklit eserler birer alt-metindir. Yeniden yazma gibi metinlerarası bir imge; öykünme, yansılama, alaycı dönüştürüm gibi türev ilişkileri ya da anametinlerin ciddi düzende biçimsel-anlamsal dönüşümleri ana-metinsellik olarak kendini gösterir (Genette 1997: 5, 7-10; Aktulum 2000: 84-85; Filizok 2016: 2).

3. Türk Dili ve Edebiyatında Ashâb-ı Kehf'in İzlerine Metinsel-Aşkınlık İlişkileri Üzerinden Bakış

Kaynağını Kuran-ı Kerim'den alan *Ashâb-ı Kehf* anlatısı, Türk dili ve edebiyatı sahasında çeşitli metinsel-aşkınlık ilişkileriyle yüzyıllar boyunca yazınsal varlığını sürdürmüştür. Metinlerarasılık, yan-metinsellik, yorumsal üst-metinsellik, üst-metinsellik, ana-metinsellik yoluyla devam eden bu alışveriş ve eklemlenme, *Ashâb-ı Kehf*'in tarihsel süreçteki seyrini ve 'kültürel devamlılık' çizgisindeki yaşamsallığını örneklendirmesi bakımından önemlidir. Anlatının Türk dili ve edebiyatındaki izlerinden kimi örnekleri, metinsel-aşkınlık kategorilerine göre aşağıda veriyoruz:

3.1. Metinlerarasılık

Türk dili ve edebiyatının farklı dönemlerinden birçok sözlü ve yazılı metin, *Ashâb-ı Kehf* anlatısı ile alıntı-gönderge-anıştırma üzerinden metinlerarasılık ilişkisi içerisindedir. Bu ilişki; anlatının adı başta olmak üzere, kişileri ve mekânları ismen zikredilerek ya da *Ashâb-ı Kehf* anlatısı ve anlatıdaki olaylar anıştırılarak kurulmaktadır.

Klasik Türk şiirinde bir telmih unsuru olarak gönderge ve/veya anıştırma yoluyla Ashâb-ı Kehf çokça işaret edilmiştir. *Ashâb-ı Kehf* anlatısı ile kurulan ilişkilerde telmihlerin çoğunlukla, bir sığınak olarak 'kehf (mağara)' kelimesine yapılan telmihler, köpekleri 'Kıtmir'e yapılan telmihler ve anlatıda geçen kişilerin isimlerine yapılan telmihler şeklinde olduğu söylenebilir (Ayan 2013).

Burada, çalışmanın hacimsel sınırlılıkları bakımından Klasik Türk şiirinde, *Ashâb-ı Kehf*'le telmih yoluyla kurulan ilişkileri örneklendirmesi bakımından yalnızca birkaç örneğe yer verilecektir.

Gülşehrî tarafından 1317'de Türkçeye aktarılan *Mantıku't-Tayr*'ın '*Büşr-nâme-i Hoca Gülşehrî*' isimli bölümünde 'Yemliha' sıkça geçer:

Kırgıl eydür ne diyem adum saña
Feylesof Yemlihâ dirler baña

Kamu 'ilm içinde fikret kıluram
Fıkhıla tefsîri yavlak bilürem
(Yavuz 2008: 2778-2779)

Bir filozof olan Yemliha'nın adını zikreden şair, böylece kendi metnini *Ashâb-ı Kehf* anlatı zincirine eklemlemiş olur. Diğer bir ifadeyle, 'gönderge' üzerinden *Ashâb-ı Kehf* anlatısıyla açık bir ilişki kurulur. Bu yönüyle şair; kendi metninin anlamını Ashâb-ı Kehf'e ve Yemliha'ya dair içerik üzerinden inşa ederken, *Ashâb-ı Kehf* anlatısından bir ögeyi de kendi metinsel bağlamını yaratmak adına işlevselleştirerek anlatıyı güncellemektedir.

Klasik edebiyattaki tezkirecilik geleneğinin önemli örneklerinden biri olan *Hâtimetü'l-Eş'âr*'da da, tezkire yazarı Fatin, şair Meftûnî Efendi'ye ait bir gazeli verir. Gazelin ilk beyitinde Yemliha ile birlikte Megselina ve Meslina gibi isimlerin kullanıldığı görülür. Bu isimlerle beraber, son beyitte geçen Ashâb-ı Kehf tamlaması da birer gönderge olarak *Ashâb-ı Kehf* anlatısıyla ilişki kurmaktadır:

Sadâ-yı râz-ı 'aşkı mâ-verâdan tuydu Yemlihâ
İşitdi Megselinâ lâl u hâmûş oldu Meslinâ
…
Olup peygûle-gîr-i inzivâ ol tekye-i 'aşkda
Çıkardum çileyi Meftûniyâ Ashâb-ı Kehfâsâ (Çifçi 2008: 380)

Gazelde şair, aşk yolunda yürümeyi ve aşk tekkesinin bir köşesinde inzivaya çekilerek aşk mistiği olma hâlini, Ashâb-ı Kehf'in mağaraya çekilmesine ve orada uzunca bir süre zaman geçirmesine benzetir. Bu bağlamda da Ashâb-ı Kehf'i aşk ehlinden sayar.

Marzuban-nâme'de ise Ashâb-ı Kehf'in köpeği Kıtmir'in adı geçmektedir. Yapılan göndermeden, Kıtmir'in erenler sınıfında yer aldığı anlaşılmaktadır: "…Eydürsin kim it necisdür, Ashâb-ı Kehf itine necislik ne ziyân itdi? Çün Tenri Te'âlâ anı erenler safında andı" (Korkmaz 1973: 244).

Emrî Divanı'ndaki bir gazelin son beytinde de zikredilen Kıtmir, bu kez 'tevazu sahibi olma' bağlamındaki benzetme ilgisiyle Ashâb-ı Kehf anlatısına gönderme yapmaktadır. Şairin aklını, canını, gönlünü bela mağarasının Ashâb-ı Kehf'i ve nefsini de onların ardınca giden Kıtmir olarak

nitelendirmesi, *Ashâb-ı Kehf*'le 'metinlerarasılık' biçiminde bir metin-ötesi ilişki kurarken; benzetmeler üzerinden 'mağara' ve 'mağara arkadaşlığı' motiflerini de işlevselleştirmektedir:

'Akl u cân u dil belâ gârında san Ashâb-ı Kehf

Nefs-i Emrî anlaruñ ardıncadur Kıtmîrveş (Saraç 2008: 223)

3.2. Yan-metinsellik

Türk dili ve edebiyatının farklı dönemlerinden birçok sözlü ve yazılı metin; yalnız içerik bakımından değil, başlıkları üzerinden de *Ashâb-ı Kehf* anlatısı ile ilişkiler kurar. Diğer bir ifadeyle Türk dili ve edebiyatı sahasında taklit etme, dönüştürme, yeniden yazma biçiminde *Ashâb-ı Kehf*'in alt metinleri olan sözlü ve yazılı edebî ürünler için doğrudan *Ashâb-ı Kehf*'le ilişkili başlıklar kullanıldığı görülür. Bu sözlü ve yazılı metinlerin taklit etme, dönüştürme, yeniden yazma şeklinde yapılanan içerikleri ile başlıkları arasındaki ilişkiler yan-metinsellik bağlamında değerlendirilebilir. Burada, çalışmanın hacimsel sınırlılıkları bakımından yan-metinsellik bağlamında klasik Türk şiirinden ve modern Türk edebiyatından birkaç metin zikredilecektir.

14. yüzyılda Yusuf-ı Meddâh'ın mesnevisi *Dâstân-ı Vercihân(?)-ı Fânus Der-Hikâyet-i Tâkyanûs*'u (Koncu 2012), Ahdî'nin *Hâzâ Kıssa-i Ashâbü'l-Kehf*'i (Koncu 2013) Muhammed Emin Necatî'nin *Kıssa-i Ashâbü'l-Kehf*'i (Koncu 2017), XVII. yüzyıl hattat ve şairlerinden Mehmed Sa'id Raşih'in *Vasf-ı Ashâb-ı Kehf ü Na't-ı Rakîm*'i (Yekbaş 2013), Lafzalı Nuri'nin *Ashâb-ı Kehf* manzumesi (Şenödeyici ve Yakar 2015) gibi pek çok eserin başlığı doğrudan *Ashâb-ı Kehf* anlatısıyla ilişkili isimleri içerir. Modern Türk edebiyatında da Ömer Seyfettin'in *Ashâb-ı Kehfimiz* adlı romanı (Ömer Seyfettin 1918) ile Ayfer Tunç'un *Mağara Arkadaşları* adlı hikâyesi (Tunç 1996) doğrudan veya dolaylı bir biçimde *Ashâb-ı Kehf* başlığını kullanan metinlerdendir.

Bu metinlerin adlarını/başlıklarını yan-metinsellik bağlamında değerlendirdiğimizde taşıdıkları içerikle örtüşük olduklarını, metinlerin içeriklerini tam bir temsiliyetle temsil ettiklerini söylemek mümkündür. Ayrıca eserlere verilen adların/başlıkların, kendi metinleriyle kurdukları temsiliyet ilişkisi yanında *Ashâb-ı Kehf* anlatısıyla da metin-ötesi ilişkiler kurduklarını, göndermeler üzerinden kendilerini *Ashâb-ı Kehf* anlatısına bağladıklarını da ifade etmek gerekir.

3.3. Yorumsal Üst-metinsellik

Bir metin hakkında yazılan tenkitler, açıklamalar, tahliller ve yorumlar, o metinle yorumsal üst-metinsellik bağlamında ilişkilidir. Türk dili ve edebiyatı sahasında kültürel çerçevedeki önemine istinaden *Ashâb-ı Kehf* üzerinde çokça durulmuş ve üzerine pek çok inceleme, tahlil ve yorum yapılmıştır. Burada çalışmanın sınırlıkları dolayısıyla *Ashâb-ı Kehf* anlatısıyla yorumsal üst-metinsellik üzerinden ilişkili, Türk dili ve edebiyatı sahasındaki akademik çalışmalardan birkaçına dikkat çekilecektir. Bu akademik çalışmalar, *Ashâb- Kehf*'e dair incelemeleri, tahlilleri, yorumları içerdiğinden *Ashâb-ı Kehf* anlatısının yorumsal üst-metinleridir.

Bu bağlamda, *Ashâb-ı Kehf* anlatısı ile yorumsal üst-metinsellik çerçevesinde ilişkili akademik çalışmalardan birkaçını şöylece sıralayabiliriz:

Faruk Sümer'in *Eshâbü'l-Kehf*'i (Sümer 1989), 'Ashâb-ı Kehf kimdir?' sorusunu odağa alan bir çalışmadır. Kitapta Ashâb-ı Kehf'in kim olduğuna, ne zaman ve nerede yaşadıklarına dair soruların cevapları tarihî ve dinî

kaynaklar üzerinden cevaplandırılmaya çalışılır. Başta Türk kültürü olmak üzere İslam coğrafyasında Ashâb-ı Kehf'in dinsel ve kültürel yaşamdaki izleri ortaya konulur.

Özlem Sert'in *Umudun Tarihine Yolculuk: Yedi Uyurlar Efsanesi* (Sert 2009) adlı çalışmasında başta İslamiyet ve Hristiyanlık olmak üzere muhtelif dinlerde ve inançlarda Ashâb-ı Kehf'e dair tarihsel bir değerlendirme yapılır; Ashâb-ı Kehf'in Doğu ve Batı kültürlerindeki sözlü ve yazılı kaynakları dikkate sunulur. Çeşitli kaynaklar üzerinden tarihsel düzlemde *Ashâb-ı Kehf* anlatısının dönüşümleri, motifsel izleri takip edilir.

Abdullah Demirci'nin *Türk Kültür*ünde Yedi Uyurlar Kültü ve Edebî Dönüşümleri (Demirci 2006) adlı doktora tezinde Ashâb-ı Kehf'in Türk kültüründeki tarihsel yolculuğu, Türk edebiyatı ve sanatına yansımaları üzerinden takip edilmiş; Türk dili ve edebiyatı sahasında, *Ashâb-ı Kehf* ile ilişkili sözlü ve yazılı metinler dikkate sunulmuştur. Ashâb-ı Kehf (Yedi Uyurlar) mağarası bulunan Tarsus ve Afşin'de alan araştırması yapılmış, böylece bir kült olarak Ashâb-ı Kehf'in halk düşüncesindeki yeri ortaya konulmuştur. *Ashâb-ı Kehf*'in Türk sözlü ve yazılı kültüründeki edebî dönüşümlerine de dikkat çekilmiştir.

Hakan Yekbaş'ın *Divan Şiirinde Ashâb-ı Kehf ve Râşih'in Ashâb-ı Kehf Mesnevîsi* (Yekbaş 2013) adlı çalışmasında ise başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere kaynaklarda geçtiği şekliyle *Ashâb-ı Kehf* anlatısı hakkında bilgiler verilir. Divan şiiri, halk edebiyatı ve modern Türk edebiyatı dönemlerinde *Ashâb-ı Kehf* anlatısının metinlere yansıma biçimlerine dikkat çekilir. Özellikle Divan şiiri odaklı değerlendirmelere genişçe yer verilir. Râşih'in hayatı ve edebî kişiliğine dair bilgilendirme söz konusudur. *Vasf-ı Ashâb-ı Kehf ü Na't-ı Rakîm* mesnevisi tanıtılarak, metnin incelemesi yapılır. Ayrıca *Vasf-ı Ashâb-ı Kehf ü Na't-ı Rakîm*'in tam metni de okurla paylaşılır.

Songül Aydın Yağcıoğlu tarafından hazırlanan *Ashâb-ı Kehf Hikâyesi*'nde (Yağcıoğlu 2016) ise müellifi bilinmeyen bir *Ashâb-ı Kehf* anlatısının metni ve sadeleştirmesi okurla paylaşılır; metnin anlam dünyasına dair motifsel bir inceleme ortaya konulur.

Hanife Koncu tarafından hazırlanan *Kıssa-i Ashâbü'l-Kehf: Muhammed Emin Necatî* adlı çalışma (Koncu 2017), XIX. yüzyıl şairlerinden Muhammed Emin Necatî tarafından kaleme alınan *Kıssa-i Ashâbü'l-Kehf* adlı mesnevi üzerinedir. Çalışmada klasik Türk edebiyatı sahasındaki *Ashâb-ı Kehf* kıssalarına dair bilgi verildikten sonra *Kıssa-i Ashâbü'l-Kehf* başlıklı mesnevi dil ve üslup, vezin, şekil, muhteva, motifsel yapı vb. özellikleri bakımından incelenir. Mesnevinin nüshaları hakkında bilgi verilir ve eserin çeviri yazısı okurla paylaşılır.

Orhan Yavuz ve Mevlüt Gülmez tarafından hazırlanan *Manzum İlk Ashâb-ı Kehf Kıssası* adlı çalışmada müellifi ve müstensihi hakkında hiçbir bilgi bulunmayan, Konya Büyükşehir Belediyesi A. Rasih İzzet Koyunoğlu Şehir Müze ve Kütüphanesi 13721 numarada kayıtlı *Kıssa-i Ashâb-ı Kehf* adlı manzum eserin muhteva, biçim, dil ve üslup vb. incelemesi yapılır. Eserin transkripsiyonlu metni ve tıpkıbasımı da okurla paylaşılır (Yavuz ve Gülmez 2015).

Özer Şenödeyici ve Ahmet Yakar tarafından hazırlanan *Yedi Uyurlar: Lafzalı Nuri'nin Ashâb-ı Kehf Manzumesi* adlı çalışmada (Şenödeyici ve Yakar 2015) ilk olarak Ashâb-ı Kehf'in çeşitli din ve kültürlerde nasıl yer et-

tiğine dair değerlendirmeler yapılmış, sonrasında Lafzalı Nuri'nin *Ashâb-ı Kehf* manzumesi tanıtılmış, metnin nüshaları hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca metnin özgün şekli, günümüz Türkçesine nesir biçiminde çevirisi ve tıpkıbasımı da verilmiştir.

Hanife Koncu'nun *Bir Ashâb-ı Kehf Kıssası*: Hâzâ Kıssa-i Ashâbü'l-Kehf başlıklı makalesinde İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, ND 2495-286 numarada kayıtlı, Ahdî mahlaslı bir şaire ait olan *Hâzâ Kıssa-i Ashâbü'l-Kehf* adlı mesnevi ele alınır. Makalede mesnevinin transkripsiyonlu metni ve incelemesi yer almaktadır. Makalenin inceleme kısmında metnin özeti verilmiş, eserde dikkati çeken bazı unsurlar (Hz. İsâ, Suhuf-ı Mûsâ, şeytan-ı racîm, Dakyanus, mağara, gûy u çevgân ve kedi ile fare) üzerinde durulmuştur. Mesnevinin dil ve üslûp konusunda dikkati çeken özelliklerinin belirtilmeye çalışıldığı makalede, ayrıca nüshaya müstensih tarafından yazıldığı düşünülen notlar ve açıklamalar tablo hâlinde sunulmuştur (Koncu, 2013).

Hanife Koncu'nun *Ashâb-ı Kehf Metinlerine Bir Bakış ve Yûsuf-ı Meddâh'ın Ashâb-ı Kehf Mesnevîsi* başlıklı çalışmasında (Koncu 2012) klasik Türk edebiyatı sahasındaki *Ashâb-ı Kehf* kıssalarına dair bilgi verildikten sonra *Yûsuf-ı Meddâh*'ın *Ashâb-ı Kehf* mesnevisi üzerine bir değerlendirme yapılır ve mesnevinin transkripsiyonlu metni verilir.

Elif Nizam Ayan'ın *Divan Şiirinde Bir Telmih Unsuru Olarak Ashâb-ı Kehf* başlıklı makalesinde divan şiirinde bir mesnevi konusu olarak var olan Ashâb-ı Kehf hikâyesinin telmihler aracılığıyla pek çok metne kaynaklı ettiği tezinden hareket edilir. Divan şiirinde *Ashâb-ı Kehf* hikâyesine yapılan telmihler üzerine örneklerle tasnife dayalı bir değerlendirme yapılır, divan edebiyatı şairlerinin bu hikâyenin hangi yönlerine göndermeler yaptıkları ortaya konulur (Ayan 2013).

Nuran Yılmaz'ın *Klâsik Türk Şiirinde Ashâb-ı Kehf: İslâmî'nin Mesnevisi* Örneği başlıklı makalesinde (Yılmaz 2006) XV. yüzyıl şairlerinden İslâmî'nin yazdığı *Ashâb-ı Kehf* mesnevisinin transkripsiyonlu metni verilir ve metnin incelemesi yapılır.

Hiclal Demir'in *Modern Zamanlarda Bir Ashâb-ı Kehf Yorumu: Ayışığı Sofrası* başlıklı makalesi (Demir 2013) ile Ülkü Eliuz ve Elif Güneş Öksüz'ün *Ayfer Tunç'un 'Mağara Arkadaşları' Öyküsünün Metinlerarası Bağlamda İncelenmesi* başlıklı makalesi (Eliuz ve Öksüz 2016), *Ashâb-ı Kehf* anlatısının modern metinlerdeki dönüşümüne dikkat çekmesi bakımından benzerlik gösterir. Demir'in çalışmasında Nazlı Eray'ın *Ayışığı Sofrası* adlı romanı, Eliuz ve Öksüz'ün çalışmasında ise Ayfer Tunç'un *Mağara Arkadaşları* adlı öyküsü ana-metinsel dönüşüm bakımından ele alınmış, metinlerin *Ashâb-ı Kehf* anlatısıyla kurduğu metinlerarası ilişkiler üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

3.4. Üst-metinsellik

Klasik Türk edebiyatı, halk edebiyatı, modern Türk edebiyatı dönemlerinde *Ashâb-ı Kehf* anlatısıyla ilişkili metinlerin çoğunlukla kıssa, mesnevi, destan (dâsitan, dâstân), menâkıb, efsane, hikâye (hikâyet, hikâyât), roman türünden metinler olduğunu, adlandırmada bu türlerle ifade edildiğini söyleyebiliriz (Yağcıoğlu 2016, Koncu 2012, 2013, 2017, Sert 2009, Yekbaş 2013, Yılmaz 2006). Tarihsel dönemlerde, *Ashâb-ı Kehf* anlatısını ifade etmek için sınıfsal/türsel olarak kıssa, mesnevi, destan, efsane, hikâye gibi edebî tür adlarının zikredilmesinde bu türlerin anlatmaya/olaya dayalı türler

olması, tahkiyeli eser olmaları, hikâye etmeleri etkilidir. *Ashâb-ı Kehf* anlatısı, 'anlatmaya dayalı olması/hikâye ediciliği' nedeniyle bu türlerle adlandırılmıştır. Dolayısıyla, Türk dili ve edebiyatı sahasında *Ashâb-ı Kehf* anlatısının 'kıssa, efsane, destan, hikâye' gibi türsel kategorilerle adlandırılması, metinsel-aşkınlık bakımından metnin sınıfsal/türsel doğasıyla ilgili olan üst-metinsellik çerçevesinde ele alınmalıdır.

Öncelikle şunu ifade etmeliyiz ki Türk dili ve edebiyatı sahasında *Ashâb-ı Kehf* anlatısının tarihsel derinlikte, 'tür' bakımından *Kısas-ı Enbiyâ*ların bir parçası olarak düşünülmesi, bir başka deyişle *Kısas-ı Enbiyâ*larda *Ashâb-ı Kehf* anlatısına da yer verilmesi, üst-metinsellik bağlamında 'kıssa' türünü gündeme getirmektedir.

Örneğin; *Ashâb-ı Kehf* anlatısına, Rabgûzî'nin 1310 tarihli *Kısasü'l-Enbiyâ*'sında (Ata 1997), Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait yazarı belli olmayan bir diğer *Kısas-ı Enbiyâ*'da (Cemiloğlu 1994) ve Sa'lebî'nin *Kitâbu 'Arâ'isi'l-mecâlis fi Kısasi'l-Enbiyâ* adlı eserinin Aydınoğulları dönemine ait çevirisi olan bir başka *Kısas-ı Enbiyâ*'da (Yılmaz vd. 2013) rastlanmaktadır.

Muhammed Emin Necatî'nin *Kıssa-i Ashâbü'l-Kehf* adlı eseri de tarihsel dönemlerde *Ashâb-ı Kehf* anlatısının 'kıssa' türüyle adlandırıldığını gösterir (Koncu 2017).

Klasik Türk edebiyatında *Ashâb-ı Kehf* anlatısı 'hikâye, kıssa, menkıbe, efsane, destan' gibi türlerle adlandırılırken anlatımda mesnevi nazım şeklinin çokça tercih edildiği görülür (Koncu 2012: 20, Koncu 2013: 275-276, Koncu 2017: 17, Yılmaz 2006: 35-41). Mesnevi nazım şeklinin tahkiyeli, hikâye edici karakteristiği; doğal olarak, *Ashâb-ı Kehf* anlatısı için divan şairlerinin genellikle mesnevi nazım şeklini tercih etmelerinde başlıca etken olmuştur. Yûsuf-ı Meddâh'ın *Dâstân-ı Vercihân(?)-ı Fânus Der-Hikâyet-i Tâkyanûs* (*Ashâb-ı Kehf*) mesnevisi (Koncu 2012), Ahdî'nin *Hâzâ Kıssa-i Ashâbü'l-Kehf* mesnevisi (Koncu, 2013), Muhammed Emin Necatî'nin *Kıssa-i Ashâbü'l-Kehf* mesnevisi (Koncu 2017), İslâmî'nin *Ashâb-ı Kehf* mesnevisi (Yılmaz 2006) bu mesnevilerden sadece birkaçıdır.

Modern edebiyatla birlikte doğal olarak metinsel aşkın bir alanda daha çok roman ve öykü türünden metinler *Ashâb-ı Kehf* anlatısına kapılarını açar; çoğu zaman da *Ashâb-ı Kehf* anlatısı, roman ve öykü türünden metinlerde ana-metinsel dönüşümlere uğrar. Ömer Seyfettin'in *Ashâb-ı Kehfimiz* (1918), Ayfer Tunç'un *Mağara Arkadaşları* (1996) ve Nazlı Eray'ın *Ayışığı Sofrası* (2000), *Ashâb-ı Kehf* anlatısı ile ilişkileri bağlamında 'üst-metinsellik'i örneklendirir niteliktedir.

3.5. Ana-metinsellik:

Türk dili ve edebiyatı sahasında *Ashâb-ı Kehf* anlatısı, ana-metinsellik ilişkileri ile (özellikle yeniden yazma ve dönüştürme) türettiği pek çok altmetne kaynaklık etmiştir. Söz konusu metinlerin çokluğu, çalışmamızda en tipik örnekleri seçerek bir sınırlandırma yapmayı gerekli kılmaktadır.

Harezm Türkçesi dönemine ait Rabgûzî'nin 1310 tarihli *Kısasü'l-Enbiyâ*'sında (Ata 1997), Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait yazarı belli olmayan bir diğer *Kısas-ı Enbiyâ*'da (Cemiloğlu 1994) ve Sa'lebî'nin *Kitâbu 'Arâ'isi'l-mecâlis fi Kısasi'l-Enbiyâ* adlı eserinin Aydınoğulları dönemine ait çevirisi olan bir başka *Kısas-ı Enbiyâ*'da (Yılmaz vd. 2013) yer alan *Ashâb-ı Kehf* anlatıları bu metinlerden

sadece birkaçıdır. Yukarıda adı geçen ve yeniden yazma, biçimsel-anlamsal dönüştürme eylemleriyle sürekli güncellenen birer ana-metinsel ürün olan bu *Ashâb-ı Kehf* anlatılarını ağırlıklı olarak Kuran-ı Kerim'deki aynı adlı hikâyenin (ana-metnin), kısmen de Doğu ve Batı edebiyatlarında Ashâb-ı Kehf odaklı yaratılan sözlü ve yazılı kültür ürünlerinin alt-metinleri olarak düşünmek gerekir. Ancak özellikle vurgulamak gerekir ki; bu örnek eserlerin hepsi, çeşitli metinlerarası alışverişlerle (içeriksel, kurgusal, biçimsel dönüştürme yoluyla ekleme, çıkarma, içini doldurma, ayrıntılandırma, adlandırma vb.) Kuran-ı Kerim'deki anlatıya bağlıdır. Dolayısıyla onunla aynı tematik çerçevede (inancından dolayı karşılaştığı sıkıntılara sabretme, her türlü sıkıntıya rağmen kararlı durma, hidayet yolunda yürüme, Allah'a sığınma) yer almaktadırlar. Bahsi geçen örneklerde Ashâb-ı Kehf; öyküsünün aynı kalması, metaforik düzlemde 'mağara'-'uyumak'-'uyanmak' gibi motiflerinin yinelenmesi ve kişilerzaman-mekân gibi belirsizliklerin (Kuran-ı Kerim'de geçen şekliyle bilgisi yalnız Allah'a ait olan) isimlendirme yoluyla belirgin hale getirilmesiyle -Doğu ve Batı'daki edebiyat geleneklerine ait *Ashâb-ı Kehf* anlatılarının etkisi de bu noktada yadsınamaz- birer anlatıya dönüşmüştür. Ana-metne eklemlenen alt-metinlerde, 'edimsel dönüşüm' (Aktulum, 2000) üzerinden olay akışında ortaya çıkan anlamsal dönüşümler kadar biçimsel dönüşümler de söz konusudur.

Ashâb-ı Kehf anlatısının klasik Türk edebiyatındaki ana-metinsel örnekleri arasında yeniden yazma ve dönüştürme eylemleriyle oluşturulmuş manzum ve mensur çeşitli eserler dikkati çekmektedir. Bunlardan biri, 14. yüzyılda Yusuf-ı Meddâh'ın *Dâstân-ı Vercihân(?)-ı Fânus Der-Hikâyet-i Tâkyanûs* adlı mesnevisidir (Koncu 2012). Mesnevide İbn Abbas'tan rivayet edildiği belirtilen *Ashâb-ı Kehf* kıssası anlatılmakta, anlatıcı olarak da İbn Abbas'a yer verilmektedir. Anlatının mekânı pek çok *Ashâb-ı Kehf* anlatısında olduğu gibi Fesûs şehridir. 'Takyanus, Yemliha ve beş kardeşi, çoban, Kıtmîr, mağara, üç yüz dokuz yıl uykuya dalma' gibi pek çok motif ve unsur, yeniden yazma yoluyla mesneviye taşınmıştır. Bir diğer eser, Ahdî'nin *Hâzâ Kıssa-i Ashâbü'l-Kehf* adlı manzum eseridir (Koncu 2013). Bu metinde de 'mağara, suhf-ı Musa, Şeytan-ı racîm, gûy u çevgân, Yemlihâ, İsa, Dakyanus, kedi ile fare' gibi asıl anlatıda geçen birçok motif ve unsur, yeniden yazma yoluyla bu mesnevide işlenmektedir. Bir başkası, Muhammed Emin Necatî'nin *Kıssa-i Ashâbü'l-Kehf* adlı mesnevisidir (Koncu 2017). 19. yüzyıl metni olan *Kıssa-i Ashâbü'l-Kehf*te *Ashâb-ı Kehf* kıssasının çeşitli rivayetleri bir arada verilir. Hz. Ali'den nakledilen rivayette olaylar Tarsus'ta geçer. Tarsus şehrinin sultanı Dıkyanus Tanrı olduğunu iddia eder. Dıkyanus'un Yemlîhâ, Meslînâ, Mekselînâ, Mernûş, Debernûş ve Sâzenûş adlı vezirleri vardır. Keşfiştatayyûş'la sayıları yedi olan ve Allah'a iman eden bu topluluğa, hayvan olduğu halde Allah'ın yolunu bulan Kıtmîr de eşlik eder. Eserde nakledilen İbni İshak rivayetine göre de olaylar Tarsus'ta cereyan eder. Altı kişilik Ashâb-ı Kehf topluluğu da bu şehirde yaşar. Allah'a iman ettikleri için Dıkyanus tarafından cezalandırılıp hapse atılırlar. Dıkyanus'un seferde olduğu bir zamanda şehri terk ederler, bir mağaraya sığınırlar. Mağaraya giderken rastladıkları ve kendilerine izzet ve ikramda bulunan çoban ile köpeği Kıtmîr de onlara katılır. Üç yüz

dokuz yıl mağarada uyurlar. Muhammed Emin Necatî, *Kıssa-i Ashâbü'l-Kehf*'te Ubeyd b. Amr'ın rivayetine de yer verir. Bu rivayette de Ashâb-ı Kehf altı kişidir ve Sultan Dıkyanus'un yöneticilerindendirler. Ashâb- Kehf, Allah'a iman ettiklerini gizlerler. İman edişleri açığa çıkınca şehri terk ederler. Yolda rastladıkları bir çoban ile köpeği Kıtmîr'i de yanlarına alarak mağaraya girerler ve uykuya dalarlar. Üç yüz dokuz yıl uykuda kalırlar. Dolayısıyla *Kıssa-i Ashâbü'l-Kehf*'te de, ana-metinselliğe dayalı yeniden yazmalarda, dönüştürmelerde olduğu gibi içeriksel, kurgusal, biçimsel noktalarda ekleme, içini doldurma, ayrıntılandırma, adlandırma vb. eylemlere dayalı yazma edimi söz konusudur.

Ashâb-ı Kehf anlatısı, halk hikâyelerine de karışmıştır. *Battalnâme*'de, Yemliha ile Battal Gazi arasında geçen olaylar bu karışmanın güzel bir örneğidir (Dedes 1996: 563-564). Metinde "Ol yigidün adı Yemlihâ'yıdı." cümlesiyle tanıtılan Yemliha, konuşmasında şöyle der: "Hudavend biş gişiyidük karşu mağarada kalduğıdı. Otururken mevc urdı, bir ulu çıkardı, tamam Battal'a benzer." (563-564). Dolayısıyla *Battalnâme*'de Ashâb-ı Kehf'in, şahıs kadrosu içerisine taşınması, olaylar içerisine yerleştirilmesi *Battalnâme*'yi ana-metinsel ilişki ile *Ashâb-ı Kehf* anlatısına bağlar.

Ashâb-ı Kehf'in isimleri, aşağıdaki metinde görüldüğü gibi halk kültüründeki dualara da girmiş; bu isimlerin söylenmesiyle sorunların, sıkıntıların giderileceğine inanılmıştır (Kete 2008: 94): "Yemlîhâ ve akselmînâ ve meslemînâ ve mernûş ve debernûş ve sâzûş ve kefeştatayûş ve kıtmîr ve ferferîn ve velûne ve halnuh ve aylak bursak yağın bir süpürge çöbüne süre bu du'âyı yedi kerre okuyub ol çubuġa üfüre çubuġı eviñ ortasına dike ne ḳadar pire var ise ol çubuġa cem' olalar".

Ashâb-ı Kehf anlatısının modern Türk edebiyatındaki en eski ana-metinsel örneklerinden biri, Ömer Seyfettin'in *Ashâb-ı Kehfimiz* (1918) adlı küçük romanıdır. Yazar; anlatının adını başlıkta ismen zikrederek, içerikte de anlatıyı ve anlatıdaki olayları anarak yeniden yazma ve anlamsal dönüşüm yoluyla ana-metin olan Ashâb-ı Kehf'i güncellemektedir. Romanda; Türk milletindeki 'Türklük' bilincinin uyanması ve 'milliyet'e dair bir farkındalığın oluşması, Ashâb-ı Kehf'in uykusundan uyanması olarak düşünülmektedir. Bir başka deyişle; Türk milletinin 'milliyet/Türklük' bilincinden uzak oluşu, Ashâb-ı Kehf'in uykuda yüzyıllar geçirmesi olarak düşünülmektedir:

"Hiç şüphesiz şimdi uyandılar, Asbâh-ı Kehf'in mağaralarından çıkıp da dünyayı değişmiş görünce şaştıkları gibi, onlar da şaşırdılar. 'Yok' dedikleri milletin binlerce evladı millî iştiyaklarını haykırarak mağaralarının önünden geçti. İçlerinden tamamıyla deli olmayan varsa, o, anladı ki yaşayan dinç bir milletin ne tarihi ne ismi değiştirilebilir.

Ey Ashâb-ı Kehf! Sizin Türkiye'de dilinizi anlayan yoktur. Yine mağaranıza kapanınız, ezeli uykunuza dalınız!" (Ömer Seyfettin 1918: 94-95).

Ashâb-ı Kehf anlatısının modern Türk edebiyatındaki daha yakın tarihli ana-metinsel örneklerinden biri ise, Ayfer Tunç'un *Mağara Arkadaşları* (1996) adlı hikâyesidir. Öykünmeye dayalı bir yeniden yazma olarak düşünülebilecek bu hikâye, sözlü gelenekte ve Kur'an-ı Kerim'de bütün olarak yer alan evrensel öykünün (ana-metnin) yeniden kurgulanmış hâlidir. Söylemsel izlekler ve tinsel bağıntıda bulu-

şan *Ashâb-ı Kehf*'e ait göndergeleriyle *Mağara Arkadaşları*, adından başlayarak metaforik bir uyuma ediminin hikâyesidir. Geleneksel anlatının dönüştürülmesi ve bir yeniden yazma çabasının sonucu olan anlatıda, içeriksel öykünmenin bir sonucu olarak merkezde 'mağara' imi ve 'uyuma' eylemi yer alır (Eliuz ve Güneş 2016: 242). Hikâyenin kahramanı olan Ayyıldız Apartmanı'nın bodrum katı hariç yedi katlı olması, Ayyaş Yazar'ın gazete kuponlarını biriktirerek elde ettiği bir ansiklopediyi karıştırırken '*Yedi Uyurlar*' ya da '*Yedi Uyuyanlar*' maddesini görüp bu hikâyeden çok etkilenmesi ve ondan hareketle yepyeni bir hikâye yazabileceğini düşünmesi, hatta hikâyesini tasarlama aşamasında tamamen *Ashâb-ı Kehf*'i taklit etme üzerinden yapılandırıcı bir zihinsel süreç geçirmesi, Yemliha'nın zaman aşımına uğramış parası yerine kitabın kullanılması, Kıtmir'i apartmanın bodrum katının temsil etmesi, Yedi Uyurların kendi devirlerinde yaşadıkları yanlışlardan/zulümden kurtulmak isteği gibi Ayyıldız Apartmanı'nın kendi yıpranmışlığı ve köhneliği ile içindeki sakinlerinden kurtulmak istemesi *Ashâb-ı Kehf* bağlamında dikkat çekici unsurlardandır (Tunç 1996). Bütün bu özellikler göstermektedir ki; *Mağara Arkadaşları*'nda *Ashâb-ı Kehf* anlatısına 'öykünme', anlatının kurgusunu, söylemini 'ciddi' bir düzende taklit etme, anlatıyı 'anlamsal, kurgusal ve biçimsel dönüştürme'lere uğratma söz konusudur.

4. Sonuç

Genette'nin beş ayrı kategoriye ayırarak tanımını yaptığı metinsel-aşkınlık yöntemiyle *Ashâb-ı Kehf* anlatısının Türk dili ve edebiyatındaki izlerini takip etmeye çalıştığımız bu yazıdaki değerlendirmeler, *Ashâb-ı Kehf*'in Türk kültür hayatındaki yerini ve 'kültürel devamlılık' noktasında yüzyıllara göre aldığı anlamları ortaya koymak adına önemlidir. Böylece hem ana-metni 'güncellenme biçimleri' gösterilmiş, hem de anlatıya eklemlenen her bir alt-metnin anlatıyla kurduğu metin-ötesi ilişki izah edilerek okuma-anlamlandırma süreçleri çoğaltılmıştır. Ashâb-ı Kehf anlatısı Türk dili ve edebiyatı sahasından seçilen ve *Ashâb-ı Kehf* anlatısı ile metinsel-aşkınlıkta ilişki kuran tipik yazınsal metinlerle ilişkileri bakımından değerlendirilmiş; Genette'nin 'metinsel-aşkınlık' kategorileri esas alınarak *Ashâb-ı Kehf*'in yazınsal alana yansımalarından örnekler verilmiştir. Böylece *Ashâb-ı Kehf* üzerinden, bir metnin metin-ötesi ilişkilerle/metinsel-aşkınlıkta başka metinlerle ne tür ilişkiler kurabildiği ortaya konulmuş; seçilen tipik örnek metinler üzerinden, *Ashâb-ı Kehf*'in Türk dili ve edebiyatı sahasında, 'metinlerarası ilişkiler' çerçevesinde beliren muhtelif görünümleri değerlendirilmiştir.

Aktulum (2013)'te de ifade edildiği üzere, başta folklorik ögeler olmak üzere kültürel unsurların devamlılığını, tarihsel süreçteki yaşamsallığını sağlayan en etkili yollarından biri metinlerin söylemlerarası/metinlerarası sürece katılmalarıdır. Metinlerin söylemlerarası/metinlerarası sürece katılımı da sürekli olarak başka yapıtlarda yeniden kullanıma sokulmaları, sözlü ve yazılı pek çok yazınsal üründe dönüştürülerek yeniden üretilmeleri, yapı, içerik, dil ve anlatım bakımından pek çok yazınsal üründe içselleştirilmeleri aracılığıyla güncellenmelerine bağlıdır.

Türk dili ve edebiyatı sahasında yer alan çoğu eserde (alt-metin), *Ashâb-ı Kehf* anlatısı (ana-metin) 'anlamsal, öyküsel, motifsel, edimsel, biçimsel dönüşüm'lerle yeniden yazıl-

mıştır. Divan edebiyatı, halk edebiyatı ve modern Türk edebiyatının farklı dönemlerine ait birçok sözlü ve yazılı metin, *Ashâb-ı Kehf*'ten izler taşımaktadır. Anlatıdaki olaylara, kişilere, mekânlara yapılan çeşitli göndermeler ve yeniden yazmalarla metin-ötesi ilişkiler kurulmaktadır. Metinsel-aşkınlığın bütün kategorilerinde karşımıza çıkan bu alışverişlerle *Ashâb-ı Kehf* de Türk edebiyatının farklı dönemlerinde kendi dinamikleriyle yeniden anlamlandırılmakta, ana-metne ait ögeler yeni bağlamlara taşınarak yinelenmekte ve böylece sürekli güncellenmektedir.

Bir metnin başka bir metni çeşitli ögeleriyle içersemesi, kendi bünyesine taşıması, bir metinde diğer metinlerin akislerinin alıntılar-göndergeler-anıştırmalar-paralellikler olarak kullanılması şeklinde ortaya çıkan metinlerarası ilişkilerde; divan edebiyatı ile halk edebiyatı metinlerinin özellikle tematik düzlemde ele alınan konuyu, olayı, durumu, kişiyi, vb. 'olumlama', 'idealize etme' gibi eylemlerle *Ashâb-ı Kehf* anlatısına eklemlendiği görülmektedir. Böylece bu metinler *Ashâb-ı Kehf* anlatısını güncellerken ana-metin üzerinden kendi içeriğini oluşturmaktadır. Metinler, *Ashâb-ı Kehf* anlatısı ile motifsel bir ilişki içerisine de girmekte, kendi örüntüsünü oluştururken *Ashâb-ı Kehf* anlatısından ögeleri de içerseme yoluyla motifsel bir düzlemde işlevselleştirmektedir.

Bütün bunlarla birlikte *Ashâb-ı Kehf* örneğinde olduğu gibi kültürel unsurların devingenliği bağlamında sözlü ve yazılı ürünler üzerinden taşınan kültürel göstergeleri her dönemin kendine özgü dinamiklerle anlamlandırdığı, yeni bağlamlarda muhtelif anlamsal-biçimsel dönüşümlere uğrattığı, alt-metinlerin 'kültürel devamlılığı' sağlarken ana-metne eklemlenme / ana-metni yineleme kadar ana-metni yeniden yazmanın sonucu olarak 'her metnin biricikliği' bağlamında ana-metinden farklılaşma gösterdiği de açıktır. Ayrıca metinsel-aşkınlık ilişkileri, okuru da metinlerarası bir alanda 'anlamlandırma yapma' sürecine itmektedir.

NOTLAR

1 Ashâb-ı Kehf anlatısının kaynakları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sümer (1989), Ersöz (1991), Sert (2009), Erdem (2013), Demirci (2006), Koncu (2012), Koncu (2013), Koncu (2017).

2 Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali (2009). (Haz. Abdülkadir Şener vd.), İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.292-295.

KAYNAKLAR

Aktulum, Kubilay. *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.

Aktulum, Kubilay. *Folklor ve Metinlerarasılık*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2013.

Ata, Aysu (Haz.). *Nâsırü'd-dîn bin Burhânü'd-dîn Rabgûzî-Kısasü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) I Giriş-Metin-Tıpkıbasım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997.

Ayan, Nizam Elif. "Divan Şiirinde Bir Telmih Unsuru Olarak Ashâb-ı Kehf". *Turkish Studies*, Vol. 8/13 (Fall 2013): 483-499.

Cemiloğlu, İsmet. *14. Yüzyıla Ait Bir Kısas-ı Ebiyâ Nüshası Üzerine Sentaks İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.

Çifçi, Ömer (Haz.). *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatin Tezkiresi)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, 25 Aralık 2008. < www.kulturturizm.gov.tr >

Dedes, Georgios S. *The Battalname An Ottoman Turkish Frontier Epic Wondertale, Introduction, Turkish Transcription, English Traslation and Commentary*. Doktora tezi, Harvard University, 1996.

Demir, Hiclal. "Modern Zamanlarda Bir Ashâb-ı Kehf Yorumu: Ayışığı Sofrası". *Turkish Studies,* 8/1, (2013): 1229-1237.

Demirci, Abdullah. *Türk Kültüründe Yedi Uyurlar Kültü ve Edebi Dönüşümleri.* Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2006.

Eliuz, Ülkü; Öksüz, Güneş Elif. "Ayfer Tunç'un 'Mağara Arkadaşları' Öyküsünün Metinlerarası Bağlamda İncelenmesi". *Turkish Studies*, Vol. 11/10, (2016): 231-242.

Eray, Nazlı. *Ayışığı Sofrası.* İstanbul: Can Yayınları, 2000.

Erdem, Mevlüt. "Ashab-ı Kehf'in Türk Dili ve Edebiyatına Yansımaları", *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Kehf Sempozyu-*

mu, (Ed. S. Küçükdağlı, S. Yakar), Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Valiliği, 2013: 393-404.

Ersöz, İsmet. "Ashâb-ı Kehf". *İslam Ansiklopedisi Cilt 3*, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, 1991: 465-467.

Filizok, Rıza. "Metin İlişkilerini İfade Eden Temel Kavramlar". 29 Aralık 2016.
< http://www.ege-edebiyat.org/wp/?cat=21 >

Genette, Gerard. *The Architext: An Introduction*. (İngilizceye Çev. Jane E. Lewin), Berkeley: University of California Press, 1992.

Genette, Gérard. *Palimpsests: Literature in the Second Degree*. (İngilizceye Çev. Channa Newman and Claude Doubinsky). Lincoln and London: University of Nebraska Press, 1997.

Kete, Ayşe (Haz.). *Segürnâme: İnceleme-Metin-Dizin*. Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008.

Koncu, Hanife. "Ashâb-ı Kehf Metinlerine Bir Bakış ve Yûsuf-ı Meddâh'ın Ashâb-ı Kehf Mesnevîsi". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 6, (Yaz 2012): 9-57.

Koncu, Hanife. "Bir Ashâb-ı Kehf Kıssası: Hâzâ Kıssa-i Ashâbü'l-Kehf". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2013, 10: 275-318.

Koncu, Hanife (Haz.). *Kıssa-i Ashabü'l-Kehf: Muhammed Emin Necatî*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.

Korkmaz, Zeynep (Haz.). *Sadru'd-dîn Şeyhoğlu-Merzubân-nâme: İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1973.

Macksey, Richard. "Foreword: Pausing on the Threshold". *Gérard Genette-Paratexts: Tresholds of Interpretation*. (İngilizceye Çev. Jane E. Lewin). Cambridge University Press, 1997: XI-XXII.

Mirenayat, Sayyed Ali ve Soofastaei, Elaheh. "Gerard Genette and the Categorization of Textual Transcendence". *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 6, 5 (2015): 533-537.

Ömer Seyfettin. *Ashâb-ı Kehfimiz*. İstanbul: Kanaat Matbaası, 1918.

Saraç, Mehmet A. Yekta (Haz.). *Emrî Divanı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, 25 Aralık 2008. < www.kulturturizm.gov.tr >

Sert, Özlem. *Umudun Tarihine Yolculuk: Yedi Uyurlar Efsanesi*. İstanbul: Phoenix, 2009.

Sümer, Faruk. *Eshâbü'l-Kehf*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1989.

Şener, Abdülkadir (Haz.). Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali. İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Şenödeyici, Özer; Yakar, Ahmet. *Yedi Uyurlar: Lafzalı Nuri'nin Ashâb-ı Kehf Manzumesi*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2015.

Tunç, Ayfer. *Mağara Arkadaşları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996.

Yağcıoğlu, Aydın Songül. *Ashâb-ı Kehf Hikâyesi*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2016.

Yavuz, Kemal (Haz.). *Gülşehri'nin Mantıku't-Tayrı (Gülşen-nâme): Metin ve Aktarma*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, 25 Aralık 2008. < www.kulturturizm.gov.tr >

Yavuz, Orhan; Gülmez, Mevlüt. *Manzum İlk Ashâb-ı Kehf Kıssası*. Konya: Palet yayınları, 2015.

Yekbaş, Hakan. *Divan Şiirinde Ashâb-ı Kehf ve Râşih'in Vasf-ı Ashâb-ı Kehf Mesnevisi. İstanbul: Kitabevi Yayınevi, 2013.*

Yılmaz, Emine; Demir, Nurettin; Küçük, Murat. *Kısas-ı Enbiya*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

Yılmaz, Nuran. "Klâsik Türk Şiirinde 'Ashâb-ı Kehf': İslâmî'nin Mesnevisi Örneği. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 6 (1) (2006): 35- 64.